

Александар Матковић¹

ПРЕГЛЕДНИ ЧЛАНАК

ПРАВНИ СТАТУС ЦРКАВА И ВЕРСКИХ ЗАЈЕДНИЦА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ - ПОЗИТИВНОПРАВНИ ОКВИРИ И ПИТАЊЕ ВЕРСКЕ РАВНОПРАВНОСТИ

doi: 10.7251/SPMSR1750161M

***Апстракт:** у је анализирана материја правног уређивања положаја и међусобног односа цркава и верских заједница на простору Републике Србије. Истраживање је обухватило проучавање Устава Републике Србије, Закона о црквама и верским заједницама, Закона о забрани дискриминације, као и Регистра цркава и верских заједница. Констатовано је да правни поредак Србије гарантује верске слободе, права и верску равноправност, те да законска и подзаконска решења начелно следе уставну концепцију једнакости и верске либералности. Са друге стране, уочена су одређена разилажења између уставних начела и законских одредби, која могу представљати директан или индиректан облик повреде верске равноправности и један од видова легализације и легитимизације дискриминације по верској основи. У томе смислу, примарно су истакнути законско издвајање „традиционалних“ цркава и верских заједница, као и законски изузеци од вршења дискриминације у погледу поступања свештених лица и верских службеника.*

***Кључне речи:** цркве, верске заједнице, равноправност, дискриминација, верске слободе.*

¹ Доктор правних наука; al.matkovic@gmail.com.

УВОД

Питање верских слобода и права у Републици Србији регулисано је путем различитих прописа и докумената. За материју која је предмет нашег истраживања, од нарочитог су значаја: Устав Републике Србије, Закон о црквама и верским заједницама, Закон о забрани дискриминације и Регистар цркава и верских заједница. Отуда ће у наредним редовима бити спроведена анализа наведених извора права.

1. ВЕРСКА ПИТАЊА У УСТАВУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

У оквиру првог дела Устава Републике Србије², међу уставним начелима налази се члан 11 (Световност државе) у коме се наводи да је „Република Србија световна држава”, да су „цркве и верске заједнице одвојене од државе”, као и „да се ниједна религија не може успоставити као државна или обавезна“. Други део, који носи назив Људска и мањинска права и слободе, укључује у себе већи број чланова који се односе на верска питања. Члан 21 (Забрана дискриминације) предвиђа, између осталог, да је забрањена свака непосредна или посредна дискриминација по основу вероисповести. Чланом 43 (Слобода мисли, савести и вероисповести) „јемчи се слобода мисли, савести уверења и вероисповести, право да се остане при свом уверењу или вероисповести или да се они промене према сопственом избору.“ Истиче се да „нико није дужан да се изјашњава о својим верским и другим уверењима”, те да је „свако слободан да испољава своју веру или убеђење вероисповедања, обављањем верских обреда, похађањем верске службе или наставе, појединачно или у заједници с другима, као и да приватно или јавно изнесе своја верска уверења.“ Утврђује се да се „слобода испољавања вере или уверења може ограничити законом, само ако је то неопходно у демократском друштву, ради заштите живота и здравља људи, морала демократског друштва, слобода и права грађана зајемчених Уставом, јавне безбедности и јавног реда или ради спречавања изазивања или подстицања верске, националне или расне мржње.“ Коначно, наводи се да „родитељи и законски стараоци имају право да својој деци обезбеде верско и морално образовање у складу са својим уверењима.“ Члан 44. (Цркве и верске заједнице) предвиђа да су

² Устав Републике Србије, „Службени гласник РС“, бр. 98/2006.

“цркве и верске заједнице равноправне и одвојене од државе”, као и да су „равноправне и слободне да самостално уређују своју унутрашњу организацију, верске послове, да јавно врше верске обреде, да оснивају верске школе, социјалне и добротворне установе и да њима управљају, у складу са законом”, те да „уставни суд може забранити верску заједницу само ако њено деловање угрожава право на живот, право на психичко и физичко здравље, права деце, право на лични и породични интегритет, право на имовину, јавну безбедност и јавни ред или ако изазива и подстиче верску, националну или расну нетрпељивост.” Члан 48. (Подстицање уважавања разлика) говори о томе да „мерама у образовању, култури и јавном обавештавању, Република Србија подстиче разумевање, уважавање и поштовање разлика које постоје због посебности етничког, културног, језичког или верског идентитета њених грађана.” Члан 49. (Забрана изазивања расне, националне и верске мржње) проглашава као забрањено и кажњиво „свако изазивање и подстицање расне, националне, верске или друге неравноправности, мржње и нетрпељивости.”

Као што се може приметити, Устав прокламује слободу вероисповести и равноправности верских заједница, као и забрану сваке дискриминације по овом основу.³ Наведене уопштене одредбе уједно представљају и једини помен о верским уверењима и слободама унутар њега. У највишем правно-политичком акту Србије, сагласно његовој природи, није посебно разматрано питање положаја мањинских верских заједница, односно мањинских духовно-верских уверења. То је, сходно природи и намени самог устава, очекивана и примерена околност. Такође, у Уставу нема помена о обавезности регистравања верских заједница. Узевши у обзир речено, може се закључити да Устав Србије ствара перспективу за либерално и недискриминативно уређење верских питања, гарантујући слободу, равноправност и заштиту како појединцима, тако и верским заједницама. Највиши правни акт обезбеђује слободу и заштиту појединца у погледу испољавања верско-духовног уверења, независно од врсте самог уверења.

³ О овој теми више у: Маријана Пајванчић, „Уставни оквир слободе вероисповести“, у: *Правни положај црква и верских заједница и стицање својства правног лица* (Београд: 2010), 90-91, 95 и д.

2. ОДРЕДБЕ ЗАКОНА О ЦРКВАМА И ВЕРСКИМ ЗАЈЕДНИЦАМА⁴

Закон о црквама и верским заједницама⁵ састоји се из четири целине: 1. Основне одредбе 2. Правни положај цркава и верских заједница 3. Делатност цркава и верских заједница 4. Прелазне и завршне одредбе.⁶ Сходно предмету проучавања, на овом месту ћемо анализирати прва два дела, односно „основне одредбе“ и „правни положај цркава и верских заједница“.

Унутар основних одредби, наилазимо на три члана: 1. Слобода вероисповести, 2. Забрана верске дискриминације, 3. Ограничења испољавања верске слободе. Први члан утврђује да се свакоме, у складу са Уставом, јемчи право на слободу савести и вероисповести. Такође се прецизира шта све обухвата слобода вероисповести. Члан бр. 2 (забрана верске дискриминације) установљава да нико не сме бити подвргнут принуди која би могла угрозити слободу вероисповести, као и да нико не сме бити присиљен да се изјасни о својој вероисповести и верским уверењима или њиховом непостојању. Такође се истиче да нико не може бити узнемираван, дискриминисан или привилегован због својих верских уверења, припадања или неприпадања верској заједници, учествовања или неучествовања у богослужењу и верским обредима и коришћења или некоришћења зајемчених верских слобода и права. На крају одељка се наглашава да не постоји државна религија. Последњи члан унутар првог дела (ограничења испољавања верске слободе), предвиђа да слобода вероисповести или верског уверења може бити подвргнута само оним ограничењима која су прописана уставом, законом и ратификованим међународним документима, а неопходна су у демократском друштву ради заштите јавне безбедности, јавног реда, морала и заштите слободе и права других.

У оквиру другог дела (правни положај цркава и верских заједница)

4 Закон о црквама и верским заједницама, „Службени гласник РС“, бр. 36/2006.

5 О материји правног регулисања верских питања у региону уп: Владимир Турић, „Слобода вероисповести и правни субјективитет цркава и верских заједница у земљама бивше Југославије“, у: *Право земаља у региону* (Београд: 2010), 189; Зорица Кубурић, *Вера и слобода: верске заједнице у Југославији* (Нови Сад: 2002).

6 Такође: Владимир Илић, *Верске слободе у Србији: стање, препреке, могућности* (Зрењанин: 2009), *passim*; Јелена Вукоичић, „Религија и национални идентитет Срба у Републици Српској и Босни и Херцеговини“, *Религија и толеранција* 18/2012, 215-234.

кроз чланове 4-30 утврђују се бројна питања која су од значаја за правни статус поменутих верских група. Под субјектима верске слободе, у смислу члана 4. Закона подразумевају се традиционалне цркве и верске заједнице, конфесионалне заједнице и друге верске организације. У складу са Уставом, Законом се јемчи слобода удруживања и окупљања грађана ради испољавања верских убеђења (члан 5). Поред тога, прокламује се независни положај цркава и верских заједница у односу на државу, њихова једнакост пред законом, самосталност и аутономност у погледу сопственог уређења и обављања унутрашњих и јавних послова (чл. 6 и чл. 7). Права свештеника, односно верских службеника регулисана су у члану 8, а правна способност цркава и верских заједница у члану 9.

Међутим, од особитог значаја за предмет овог истраживања јесу одредбе које говоре о врстама цркава и верских заједница. У том погледу, нарочито је важан чл. 10, насловљен „традиционалне цркве и верске заједнице“.

„Традиционалне цркве су оне које у Србији имају вишевековни историјски континуитет и чији је правни субјективитет стечен на основу посебних закона, и то: Српска Православна Црква, Римокатоличка Црква, Словачка Евангеличка Црква а. в., Реформатска Хришћанска Црква и Евангеличка Хришћанска Црква а. в.

Традиционалне верске заједнице су оне које у Србији имају вишевековни историјски континуитет и чији је правни субјективитет стечен на основу посебних закона, и то Исламска верска заједница и Јеврејска верска заједница.“

Коначно, треба издвојити и чланове 17-30 којима се уређује питање регистравања цркава и верских заједница. Међу тим одредбама су посебно важне оне које прописују разлоге за одбијање уписа верске организације у службени регистар или за доношење одлуке о брисању уписане верске организације из њега. Тако ће надлежно министарство донети решење о одбијању захтева за упис верске организације у Регистар ако су њени циљеви, учење, обреди или деловање супротни Уставу и јавном поретку или ако угрожавају живот, здравље, слободу и права других, права деце, право на лични и породични интегритет и право на имовину (чл. 20, став 4). Са друге стране, по члану 22. надлежно министарство доноси решење о брисању из Регистра: 1) ако црква, верска заједница или верска организација поднесе такав захтев; 2) ако наступе разлози због којих се одбија упис у Регистар; 3) ако је правоснажном судском пресудом установљено да верска организа-

ција остварује циљеве другачије од оних ради којих је основана.

Анализирајући одредбе Закона из аспекта предмета овог истраживања, може бити примећено следеће. Закон о црквама и верским заједницама, сходно својој садржини, међу својим основним функцијама проглашава слободу верског опредељења, прокламовање и заштиту верских слобода и права, забрану њихове повреде и са њима повезане дискриминације. Такође се истиче верска равноправност, чиме се све цркве и верске заједнице стављају у правно равноправан положај.

Говорећи о санкционисању недозвољеног понашања повезаног са верским заједницама и њиховим чланством, уопштеном формулацијом, начелно оријентисаном ка потенцијално свим црквама и верским заједницама, установљава се могућност ограничења деловања конкретне верске заједнице само у циљу *заштите јавне безбедности, јавног реда, морала и заштите слободе и права других*, односно уколико (су) *њени циљеви, учење, обреди или деловање супротни Уставу и јавном поретку или ако угрожавају живот, здравље, слободу и права других, права деце, право на лични и породични интегритет и право на имовину*. Може се приметити да ове одредбе не праве дискриминацију у односу на врсту или особине конкретне верске заједнице, односно да се њима санкционише свака од описаних извршених противправности, независно од конкретне верске заједнице о којој је реч у датом случају. Дакле, Закон је у овом погледу опште примењив на све врсте верског удруживања, услед чега се његова могућа примена на поједине мањинске верске заједнице не разликује у односу на примену ка традиционалним црквама и верским заједницама. Сходно реченом, овај пропис не поседује одредбе селективно уперене према одређеној, ужој категорији верских група. Овакво опредељење законодавца усклађено је са савременом тенденцијом већине европских легислативних система.

Међутим, терминолошки елемент Закона који уноси одређене контроверзе на пољу верске равноправности јесте извршена подела на традиционалне и нетрадиционалне цркве, односно верске заједнице.⁷ Наиме, Закон истиче пет цркава (Српска Православна Црква, Римокатоличка Црква, Словачка Евангеличка Црква а. в., Реформатска Хришћанска Црква и Евангеличка Хришћанска Црква а. в.), као и две верске заједнице (Исламска верска заједница и Јеврејска верска заједница) као традиционалне,

7 Видети коментар у: Амбасада САД, Извештај о међународним верским слободама 2008/Србија, <http://serbian.serbia.usembassy.gov/sr/verskoj-slobodi-2008-srbija.html>, преузето 21.08.2014, 15:10.

одвајајући их од осталих, нетрадиционалних верских група. Као основ за ово издвајање наведен је *вишевековни историјски континуитет и правни субјективитет стечен на основу посебних закона*. Овом питању треба посветити достојну пажњу. Наведена околност може се сматрати за својеврстан индиректни облик фаворизовања појединих цркава и верских заједница окарактерисаних као традиционалне.⁸ Анализирајући законодавчеве побуде за такво истицање, примећујемо да ово разликовање може бити схваћено као одраз историјског контекста и дужине постојања и присуства на локалним просторима појединих верских заједница. Међутим, уколико би ова околност била једини мотив за речено термилошко опредељење, сматрамо да би у том случају недостајао правно релевантан разлог за законско издвајање и наглашавање описаних историјских околности. Такође, уз свест о постојању правног установљавања равноправности религија, слободе савести и вероисповести, одвојености државе и цркве и других значајних околности, важно је приметити да се ово разликовање указује не само као правно ирелевантно, већ да оно истовремено уноси и простор за повреду верских слобода и права, односно за верску дискриминацију. Из историјске перспективе посматрано, саморазумљива је чињеница да су на одређеној територији (у конкретном случају, на простору Републике Србије) поједине религије, односно цркве оставиле већи утицај на друштвену заједницу од осталих, касније локално установљених. Сходно реченом, неспорно је да су „традиционалне“ цркве и верске заједнице оставиле значајан одраз на нашу друштвену реалност, и то у далеко већој мери него што је то случај са неким од верских заједница које су настале касније, или чији су се локални огранци појавили у каснијем историјском тренутку на нашим просторима. Из ове, „неправне“ позиције, може бити оправдано разграничење између цркава и верских заједница које имају дуг историјат локалног постојања и оних чији период домаћег присуства је значајно краћи. Међутим, из перспективе правне науке и праксе, то није основ који би могао бити уважен као адекватан за наведено разграничење. Ово питање несумњиво јесте од значаја за историјску науку, науку о религији, социологију, психологију, антропологију итд. Но, његово истицање није примерено приликом правног регулисања, будући да то, осим описане ирелевантности, може имати и има веома штетне последице у правцу стварања простора за развитак

8 Исто примећује и: Ненад Ђурђевић, „Основни проблем законског уређења правног положаја цркава и верских заједница у Републици Србији“, у: *Правни положај цркава и верских заједница и стицање својства правног лица* (Београд: 2010), 122-123, 139.

верско-дискриминативних тенденција.⁹ Сходно реченом, први аргумент против употребе описане терминологије јесте правна неважност питања “традиционалности”.¹⁰ Са друге стране, домаћи позитивноправни прописи на различите начине установљавају верске слободе и права, равноправност цркава и верских заједница и забрану сваког облика дискриминације по овом основу. Отуда, било какав облик фаворизовања појединих верских заједница у односу на остале, мора бити и противан поменутиим правним одредбама. Дакле, на основу свега изнетог произилази да је разликовање традиционалних цркава и верских заједница од осталих, нетрадиционалних искључиво на основу критеријума постојања или одсуства „вишевековног историјског континуитета“ ирелевантно из теоријско-правне перспективе, али и противно уставом гарантованим верским слободама, правима и начелима верске равноправности.

Међутим, осим „вишевековног историјског континуитета“, као разлог издвајања традиционалних цркава и верских заједница, у Закону се наводи и њихов „правни субјективитет стечен на основу посебних закона“. Овај аргумент је, са становишта права, начелно прихватљив за засебно уређивање статуса верских група које су, по ранијим прописима, већ имале правни субјективитет. У том смислу, издвајање које је Законом учињено требало би да гарантује континуитет њиховог субјективитета и несметани наставак њихове делатности. Међутим, у теорији се сусрећу и добро аргументована мишљења према којима такво издвајање и поред наведеног основа није прихватљиво, те којима се оспорава постојање прокламованог континуитета правног присуства традиционалних цркава.¹¹ У сваком случају, остављајући по страни ову дилему, наглашавамо да, у циљу компатибилности Закона са Уставом гарантованим верским правима и слободама, неопходан услов правне оправданости издвајања тради-

9 Уп. мишљења: Мирко Благојевић, „Савремене религијске промене у Србији и десекуларизација“, *Филозофија и друштво* 31/2006, 247-252; Мирко Ђорђевић, *Кишобран патријарха Павла – критика паланачког ума* (Београд: 2010), 48-50.

10 В. следеће радове: Ратко Божовић, „Секте, култови и толеранција према њима“, *Теме*, 27(1)/2003, 119-131; Радивој Степанов, Валентина Соколовска, „Де/секуларизација под окриљем закона“, *Годишњак Филозофског факултета* 31/2006, 611-622.

11 Уп. Ненад Ђурђевић, „Основни проблем законског уређења правног положаја цркава и верских заједница у Републици Србији“, у: *Правни положај цркава и верских заједница и стицање својства правног лица* (Београд: 2010), 165-166; Божидар Јакшић, „Сви различити, сви једнаки“, у: *Правни положај цркава и верских заједница и стицање својства правног лица*, (Београд: 2010), 167 и д.

ционалних верских заједница јесте тај да су се разлози законодавца да изврши издвајање заснивали искључиво на цитираном аргументу. Осим „правног субјективитета стеченог на основу посебних закона“, никакви други разлози (нарочито они који би се базирали на ма ком облику фаворизовања традиционалних, односно дискриминисања осталих верских заједница), не могу бити оправдани на правно-теоријском плану, нити усклађени са Уставом.

Ипак, и поред овог аргумента, чини се основаним остати при становишту да терминологија коју користи анализирани Закон, услед свих наведених разлога, као и због других аргумената (нпр. дискутабилност појма традиционалности у контексту вере и религије) није најпримеренија. Због тога би приликом законодавних реформи требало повести рачуна о томе. Имајући речено у виду, можемо понудити предлог потенцијално адекватнијег израза који би заменио термин „традиционалне верске заједнице“: „цркве и верске заједнице са историјским континуитетом правне уређености на територији Републике Србије“. На такав начин, пружа се описни, те самим тим и јаснији назив, уз изостављање историјско-културолошки дискутабилног, али и формално-правно проблематичног термина „традиционалне верске заједнице“.

Као што се може приметити, Закон не предвиђа никакво директно санкционисање тзв. нетрадиционалних верских заједница као таквих. Ово је, разумљиво, сасвим оправдан и спрам прокламованих верских слобода и права, очекиван приступ законодавца. Прописом се не установљава законска дискриминација на релацији традиционалних и нетрадиционалних заједница и установљава се слобода верског опредељења на прихватљив, либералан начин. Такође, навођењем да не постоји државна религија утврђује се секуларност државе и додатно се потенцира равноправност црква и верских заједница.

Коначно, из садржине Закона не произилази обавеза пријављивања, односно званичног регистравања верске заједнице. Дакле, као и у погледу текста Устава, тако и према одредбама овог Закона, нема правног основа за обавезност уписа у Регистар црква и верских заједница.

3. СПЕЦИФИЧНОСТИ ЗАКОНА О ЗАБРАНИ ДИСКРИМИНАЦИЈЕ

Закон о забрани дискриминације¹² је оријентисан ка генералној забрани дискриминације. Поред тога, регулише материју која се односи на санкционисање дискриминације по верској основи. За наше разматрање, најзначајнији је члан 18. који гласи:

„Забрана верске дискриминације (чл. 18)

Дискриминација постоји ако се поступа противно начелу слободног испољавања вере или уверења, односно ако се лицу или групи лица ускраћује право на стицање, одржавање, изражавање и промену вере или уверења, као и право да приватно или јавно изнесе или поступи сходно својим уверењима.

Не сматра се дискриминацијом поступање свештеника, односно верских службеника које је у складу са верском доктрином, уверењима или циљевима цркава и верских заједница уписаних у регистар верских заједница, у складу са посебним законом којим се уређује слобода вероисповести и статус цркава и верских заједница.”

За почетак, потребно је истаћи одређене околности које су пратиле усвајање реченог Закона и уношење појединих чланова (између осталих и овде цитираног чл. 18). Закон о забрани верске дискриминације наишао је на отпор једног дела јавности и институција (нарочито верских) унутар Републике Србије, особито у погледу чланова 18 (*Забрана верске дискриминације*) и 21 (*Дискриминација на основу сексуалне оријентације*). Услед тога, Влада је (како се касније испоставило, под притиском и на захтев традиционалних верских заједница) одлучила да повуче предлог Закона из скупштинске процедуре практично непосредно пред само скупштинско заседање.¹³ Традиционалне верске заједнице тражиле су да се поменута два члана изоставе из предлога Закона.¹⁴ У оквиру текста Закона који је коначно

12 *Закон о забрани дискриминације*, „Службени гласник РС“, бр. 22/2009. Уп. и: Дејан Миленковић, *Водич кроз Закон о забрани дискриминације* (Београд: 2010); Невена Петрушић *et al*, *Коментар Закона о забрани дискриминације* (Београд: 2014), *passim*.

13 Д. Маговић, М. Петровић, „Цркве неће закон који је отпутовао у Брисел“, *Политика Online*, 06.03.2009, <http://195.178.48.223/rubrike/dogadjaji-dana/Crkve-neces-zakon-koji-je-otputovao-u-Brisel.lt.html>, преузето 14.07.2014, 20:20.

14 С. Чонградин, „СПЦ и верске заједнице против Устава Србије“, *Данас.рс*, 05.03.2009, http://www.danas.rs/vesti/politika/spc_i_verske_zajednice_protiv_ustava_srbije.56.html?news_

усвојен, нашли су се ипак и спорни чланови, али у измењеном облику. Члан 18 (*Забрана верске дискриминације*) добио је нови став којим се предвиђају искључења верске дискриминације у односу на поступање свештеника и верских службеника, док је из чл. 21 изостављен део који се односи на родну равноправност, услед чега је коначан назив постао *Дискриминација на основу сексуалне оријентације*.

Имајући у виду цитирану садржину члана 18, као и речене контроверзе око његовог укључења у Закон, могуће је извести следећу анализу. Пре свега, ставом 1 чл. 18 директно се штите верске слободе и права, забрањивањем сваког облика угрожавања, односно дискриминације по том основу, при чему се под дискриминацијом подразумева поступање „противно начелу слободног испољавања вере или уверења”, односно поступање којим се „лицу или групи лица ускраћује право на стицање, одржавање, изражавање и промену вере или уверења, као и право да (се) приватно или јавно изнесе или поступи сходно својим уверењима”. Овај део постављен је у потпуној сагласности са намером законодавца да се обезбеди ефективно правно санкционисање најширег спектра верске дискриминације. Међутим, накнадно додати став 2 у великој мери релативизује претходни текст и ствара значајне дилеме. Наиме, предвиђајући да се под верском дискриминацијом неће сматрати „поступање свештеника, односно верских службеника које је у складу са верском доктрином, уверењима или циљевима цркава и верских заједница уписаних у регистар верских заједница”, овај став ефективно легализује различите видове дискриминације који се могу спроводити од стране свештенства, а бити уперени против најразличитијих категорија верских неистомишљеника. Таквим изузетком оставља се простор да поједине верске заједнице легално врше отворену антикампању против других заједница или појединаца. Узевши у обзир правни поредак Републике Србије у односу на питања секуларности државе, слободе савести и вероисповести, равноправности верских заједница и др., остаје нејасан основ за усвајање овакве позиције. У начелу, могуће је претпоставити да је намера законодавца, хипотетички, била оријентисана искључиво ка заштити свештених лица у циљу несметаног обављања редовне верске службе, односно приликом уобичајеног проповедања и изношења сопствених верских уверења. Међутим, поставља се питање да ли се под уобичајеним и правно прихватљивим поступањем може сматрати изношење ставова који би, у

случају да су изнети од стране световних лица, били недвојбено окарактерисани као дискриминација (укључујући, примера ради, распиривање мржње и верске нетрпељивости, позиве на прогон, грубо повређивање туђих верских осећања и сл). У сваком случају, једна од правних последица уношења ст. 2 унутар чл. 18 КЗ јесте да се њиме даје правни основ свештеним лицима и верским службеницима да спроводе кампању уперену против других верских заједница, односно свих верских неистомишљеника. Отуда треба имати у виду да је на овај начин извршена легализација верског прогона, говора мржње и уопште узев, сваког понашања које би, без наведене законске оградe, морало носити печат верске дискриминације.

Међутим, усвајањем ст. 2 чл. 18 не само да је дата правна легитимација отвореној антикампањи омасовљених верских заједница (махом традиционалних) против других, мањинских и појединаца са другачијим верским опредељењима, него је тиме створен још један озбиљан проблем који може штетити друштву. Наиме, обезбеђен је правни основ за вођење истоврсне негативне кампање мањинских заједница усмерене ка припадницима традиционалних цркава. Тиме се управо постиже супротан ефекат од потенцијално жељеног стремљења законодавца – наиме, легализује се спровођење (вербално) агресивне антипропаганде и ширење говора мржње од стране припадника мањинских верских организација, према традиционалним црквама и верским заједницама. Дакле, овај законодавни потез, иако, по свему судећи, учињен из сасвим различитих намера, довео је до легитимизације негативне пропаганде и дифamacије верских неистомишљеника извршаване како од стране традиционалних, тако и од стране нетрадиционалних цркава и верских заједница.

Коначно, контроверза приликом самог доношења Закона, показује да постоји значајан дисбаланс између прокламованих верских слобода и верске равноправности, са једне и фактичког утицаја одређених већинских верских заједница, са друге стране. Ово је један од *de facto* примера који указује на разилажење прокламоване равноправности верских заједница, са једне и објективног друштвеног утицаја и примата традиционалних у односу на остале, са друге стране.

Спрам свега изнетог, може се констатовати да накнадно додати став чл. 18 овога закона не одговара слову и смислу датог законског одељка, као ни уставним начелима правног поретка Републике Србије, услед чега се сугерише његова модификација приликом законодавних реформи.

4. РЕГИСТАР ЦРКАВА И ВЕРСКИХ ЗАЈЕДНИЦА

За примену Закона о црквама и верским заједницама, од нарочитог значаја је Регистар црква и верских заједница.¹⁵ Како је на почетку овог документа истакнуто, „на основу Закона о црквама и верским заједницама и Правилника о садржини и начину вођења Регистра црква и верских заједница¹⁶, признат је правни субјективитет следећим црквама и верским заједницама: Српској Православној цркви, Римокатоличкој цркви, Словачкој евангеличкој цркви а.в, Реформатској хришћанској цркви, Евангеличкој хришћанској цркви а.в, Јеврејској заједници, Исламској заједници, Епархији Румунске православне цркве Дакија Феликс са седиштем у Дети (Румунија) и административним седиштем у Вршцу.“ У наставку текста Регистра, наводи се да су, „на основу донетих Решења о упису у Регистар црква и верских заједница“, уписане следеће цркве и верске заједнице: Хришћанска адвентистичка црква, Евангеличка методистичка црква, Црква Исуса Христа светаца последњих дана, Еванђеоска црква у Србији, Црква Христова љубав, Христова духовна црква, Савез Хришћанских баптистичких црква у Србији, Хришћанска Назаренска верска заједница, Црква Божја у Србији, Протестантска хришћанска заједница у Србији, Христова црква браће у Србији, Слободна црква Београд, Јеховини сведоци, Хришћанска верска заједница, Заветна црква Сион, Унија реформног покрета адвентиста седмог дана, Протестантска еванђеоска црква „Духовни центар“, Христова Јеванђеоска Црква.

Из садржине Регистра, може се закључити следеће: Говорећи о великим светским религијама, примећује се да се на овом списку, са изузетком Исламске верске заједнице и Јеврејске заједнице, налазе искључиво хришћанске цркве и верске заједнице. У оквиру регистра нису заступљене цркве и верске заједнице чија се доктрина ослања на друге религијске системе, укључујући и преостале, тзв. “светске религије”, тј. глобално најраспрострањеније и најомасовљеније религијске системе (махом говорећи о „великим“ религијама истока - хиндуизам, будизам и др). Ова окол-

15 Регистар црква и верских заједница, Министарство правде/ Управа за сарадњу са црквама и верским заједницама, <http://www.ver.gov.rs/KSCVZ/uploads/Dokumenti/RegistarCrkavaIverskihZajednica.pdf>, преузето 31.03.2015, 18:25.

16 *Правилник о садржини и начину вођења Регистра црква и верских заједница*, „Службени гласник РС“, бр. 64/06.

ност може бити образложена на више начина. Као једно од најизвеснијих објашњења јесте то да је критеријум за упис у регистар постављен веома рестриктивно, услед чега многе верске заједнице нису у могућности да одговоре предвиђеним условима за упис (примера ради, минималан број припадника, организациона структура, технички услови и др). Други могући разлог може бити потенцијална околност да поједине верске организације не желе да се региструју у званичну државну евиденцију из чисто принципјелних/догматских разлога. Коначно, реално је претпоставити и треће објашњење: да поједине (по логици ствари, изузетно ретке) заједнице одбијају званично регистровање зато што у свом догматском програму и/ или обредној пракси укључују и елементе који нису дозвољени према условима прописаним за упис у Регистар, односно зато што њихови припадници врше поједине правно недозвољене радње у вези са припадништвом заједници.

На основу анализираних прописа увиђа се да правни поредак Републике Србије не предвиђа обавезу регистровања верске заједнице. Отуда, формално-правно посматрано, питање регистровања не би требало да се појављује као релевантно на пољу заштите прокламованих верских слобода и права. Међутим, прелазећи са питања обавезности на домен оправданости, могу се истаћи неке од предности које се чини да званично регистровање доноси друштву генерално, односно конкретним верским заједницама: утврђеност усаглашености верске доктрине и праксе са правним поретком; транспарентност деловања; постојање механизма друштвене контроле у интересу јавног поретка, морала, безбедности и слично; стицање преимућстава која доноси статус правног лица, односно статус верске заједнице; елиминисање, односно умањење друштвене стигматизације; прегледност укупности постојећих верских заједница о конкретној држави. Са друге стране, потребно је истаћи и одређене негативне појаве до којих може довести процес званичног регистровања: потешкоће испуњавања појединих формално-техничких критеријума неопходних за регистровање; могућност злоупотребе приликом одлучивања о одобрењу регистровања конкретне заједнице; отварање перспективе за задирање у уставне слободе које се тичу слободе савести и вероисповести (пре свега, права да се самостално одлучује да ли ће се појединац изјашњавати о својим верским уверењима или то неће чинити); реална околност да званично регистровање верске заједнице не искључује могућност разилажења између званично пријављених и у пракси објективно постојећих догматских и обредних верских елемената.

Може се закључити да званично регистравање верских заједница, иако није правно обавезно, поседује доста предности како за друштвено-правни поредак, тако и за конкретну верску заједницу, али да оно са собом повлачи и одређене дискутабилне околности које не би смеле бити занемарене.

ЗАКЉУЧЦИ

Иако Устав установљава верске слободе и права и гарантује верску равноправност, поједини позитивноправни акти Србије нису у потпуности усаглашени са наведеним уставним одредбама. То се примарно односи на одредбе Закона о црквама и верским заједницама које се тичу разликовања традиционалних и нетрадиционалних верских заједница, као и на изузетке од верске дискриминације у погледу свештеника и верских службеника предвиђене у члану 18. Закона о дискриминацији. Таква законска решења представљају један од могућих правних основа установљавања неравноправности, као и легализације дискриминативног третирања појединих верских и других духовних заједница, односно верника појединаца. У погледу разграничења на традиционалне и нетрадиционалне верске заједнице, уз паралелно истицање и правно значајних (постојање стечених права на основу раније важећих прописа) од осталих, за правну сферу ирелевантних околности таквог издвајања (историјски континуитет локалног распрострањања), предлаже се законодавна модификација ове терминологије, уз понуђен могући алтернативни назив: „цркве и верске заједнице са историјским континуитетом правне уређености на територији Републике Србије“. Поводом постојања и вођења Регистра црква и верских заједница, може се констатовати да, сходно важећим прописима, не постоји правна обавеза регистравања верских заједница. Међутим, званично евидентирање показује одређене предности у пракси и нарочито у случају верских организација дефинисаних као „традиционалне“, води ка прибављању различитих преимућстава и предности у односу на остале верске заједнице.

Aleksandar Matković¹⁷

LEGAL STATUS OF CHURCHES AND RELIGIOUS COMMUNITIES IN THE REPUBLIC OF SERBIA- THEIR POSITION IN THE DOMAIN OF THE POSITIVE LAW AND THE MATTER OF RELIGIOUS EQUALITY

***Abstract:** In this paper author analyzes the matter of legal positions and mutual relations between churches and religious communities in the Republic of Serbia. Research involves the study of the Constitution of the Republic of Serbia, the Law on Churches and Religious Communities, the Law Against Discrimination, as well as the Register of churches and religious communities. It is noted that Serbia's legal system guarantees religious freedom, religious rights and equality, and that the legal provisions generally follow the constitutional concept of equality and religious liberality. On the other hand, there are certain differences between constitutional principles and legal provisions that may represent direct or indirect forms of violations of religious equality and one of the forms of legalization and legitimization of discrimination on religious grounds. In this sense, author primarily emphasize the legal separation of the "traditional" churches and religious communities, as well as the statutory exceptions to the exercise of discrimination concerning the behaviour of priests and religious officials.*

***Key words:** church, religious community, equality, discrimination, religious freedom.*

¹⁷ PhD; al.matkovic@gmail.com.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Амбасада САД, Извештај о међународним верским слободама 2008/ Србија, <http://serbian.serbia.usembassy.gov/sr/verskoj-slobodi-2008-srbija.html>, преузето 21.08.2014, 15:10.
2. Благојевић, Мирко. Савремене религијске промене у Србији и десекуларизација. Филозофија и друштво 31/2006.
3. Божовић, Ратко. Секте, култови и толеранција према њима. Теме, 27(1)/2003.
4. Вукоичић, Јелена. Религија и национални идентитет Срба у Републици Српској и Босни и Херцеговини. Религија и толеранција 18/2012.
5. Ђорђевић, Мирко. Кишобран патријарха Павла – критика паланачког ума. Београд 2010.
6. Ђурђевић, Ненад. Основни проблем законског уређења правног положаја црква и верских заједница у Републици Србији, у: Правни положај црква и верских заједница и стицање својства правног лица. Београд 2010.
7. Ђурић, Владимир. Слобода вероисповести и правни субјективитет црква и верских заједница у земљама бивше Југославије, у: Право земаља у региону. Београд 2010.
8. Илић, Владимир. Верске слободе у Србији: стање, препреке, могућности. Зрењанин 2009.
9. Јакшић, Божидар. Сви различити, сви једнаки, у: Правни положај црква и верских заједница и стицање својства правног лица. Београд, 2010.
10. Кубурић, Зорица. Вера и слобода: верске заједнице у Југославији. Нови Сад 2002.
11. Матовић, Д. и Петровић, М. Цркве неће закон који је отпутовао у Брисел, Политика Онлине, 06.03.2009, <http://195.178.48.223/tubrike/dogadjaji-dana/Crkve-nese-zakon-koji-je-otputovao-u-Brisel.lt.html>, преузето: 14.07.2014, 20:20.
12. Миленковић, Дејан. Водич кроз Закон о забрани дискриминације. Београд 2010.
13. Пајванчић, Маријана. Уставни оквир слободе вероисповести, у: Правни положај црква и верских заједница и стицање својства правног лица. Београд 2010.

14. Петрушић, Невена *et al*, Коментар Закона о забрани дискриминације, Београд 2014.
15. Степанов, Радивој и Соколовска, Валентина. Де/секуларизација под окриљем закона, Годишњак Филозофског факултета 31/2006.
16. Чонградин, С., СПЦ и верске заједнице против Устава Србије, Данас. рс, 05.03.2009, http://www.danas.rs/vesti/politika/spc_i_verseke_zajednice_protiv_ustava_srbije.56.html?news_id=155144, преузето 14.07.2014, 20:45.

Прописи и документи:

17. Закон о црквама и верским заједницама, Службени гласник РС, бр 36/2006.
18. Закон о забрани дискриминације, Службени гласник РС, бр. 22/2009.
19. Правилник о садржини и начину вођења Регистра цркава и верских заједница, Службени гласник РС, бр 64/06.
20. Регистар цркава и верских заједница, Министарство правде/ Управа за сарадњу са црквама и верским заједницама, <http://www.ver.gov.rs/KSCVZ/uploads/Dokumenti/RegistarCrkavaIVerskihZajednica.pdf>, преузето 31.03.2015, 18:25.
21. Устав Републике Србије, Службени гласник РС, бр. 98/2006.